

Zastupljenost likovnih područja u likovnim aktivnostima u vrtiću

Rahija, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education in Rijeka / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:108405>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Iva Rahija

Zastupljenost likovnih područja u likovnim aktivnostima u vrtiću

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Zastupljenost likovnih područja u likovnim aktivnostima u vrtiću

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Likovno oblikovanje

Mentor: dr. sc. Zlata Tomljenović

Student: Iva Rahija

Matični broj: 0299009925 4

U Rijeci,

Listopad, 2018

Izjava o akademskoj čestitosti

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Vlastoručni potpis:

SAŽETAK

Likovno stvaralaštvo važna je komponenta u cjelovitom dječjem razvoju. Pritom je važno omogućiti djetetu da se likovno izražava u svim likovnim područjima, i to od najranije dobi, koristeći se raznovrsnim likovnim tehnikama i materijalima. Na taj način dijete eksperimentira, razvija istraživačko razmišljanje i bogati vlastita iskustva i doživljaje. U radu se istražuje u kojoj su mjeri zastupljena pojedina likovna područja u vrtićima, na koji način i u kojem omjeru. Također se iznose mišljenja i preporuke koje se odnose na rad odgajatelja, kako bi djeci omogućili što učinkovitiji razvoj na likovnom, ali i ostalim područjima.

Provedenim istraživanjem na uzorku od 27 odgajateljica iz dva riječka dječja vrtića, PPO Potok i PPO Rastočine, dobivena je povratna informacija o zastupljenosti pojedinih likovnih područja u radu s djecom predškolske dobi. Podaci su dobiveni pomoću ankete za odgajatelje te obrađeni u Microsoft Excel programu. Analizom rezultata ankete utvrđena je razina zastupljenosti pojedinih likovnih područja, kao i najčešći razlozi zbog kojih su neka područja više, odnosno manje zastupljena u radu s djecom predškolske dobi.

Ključne riječi: dijete, likovno izražavanje, likovna područja, likovne tehnike, rani i predškolski odgoj

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZNAČAJ LIKOVNE UMJETNOSTI.....	2
3. ZNAČAJ LIKOVNE UMJETNOSTI U RAZVOJU PREDŠKOLSKOG DJETETA ...	4
4. LIKOVNA PODRUČJA.....	6
4.1. Crtačke tehnike	6
4.1.1. Olovka.....	6
4.1.2. Kreda.....	7
4.1.3. Ugljen.....	8
4.1.4. Flomaster.....	9
4.1.5. Tuš-pero	9
4.1.6. Tuš-drvice i tuš-trska	10
4.1.7. Tuš-kist.....	10
4.1.8. Lavirani tuš.....	11
4.2. Slikarske tehnike.....	11
4.2.1. Pastel.....	11
4.2.2. Akvarel.....	12
4.2.3. Gvaš	12
4.2.4. Tempera	13
4.2.5. Kolaž.....	13
4.2.6. Mozaik	13
4.2.7. Vitraj.....	14

4.3.	Grafičke tehnike.....	14
4.3.1.	Linorez	15
4.3.2.	Kartonski tisak.....	15
4.3.3.	Monotipija	15
4.4.	Tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja.....	16
4.4.1.	Glina.....	16
4.4.2.	Glinamol.....	17
4.4.3.	Plastelin	17
4.4.4.	Gips.....	17
4.4.5.	Žica	18
4.4.6.	Lim, aluminijska i bakrena folija.....	18
4.4.7.	Papir-plastika.....	18
4.4.8.	Kaširana papir-plastika	19
4.4.9.	Rad ostalim materijalima	19
5.	ULOGA ODGAJATELJA U POTICANJU DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA.....	20
6.	ISTRAŽIVAČKI DIO.....	22
6.1.	Metodologija istraživanja.....	22
6.1.1.	Ispitanici	22
6.1.2.	Mjerni instrument	22
6.1.3.	Postupak istraživanja	23
6.1.4.	Načini obrade podataka.....	23
6.2.	Rezultati i rasprava istraživanja.....	23
7.	ZAKLJUČAK.....	30

8. LITERATURA	31
9. PRILOZI	33

1. UVOD

Likovno stvaralaštvo oduvijek je bilo dijelom čovjekova života. Na bavljenje likovnim stvaralaštvom čovjeka su poticali različiti motivi, a neki od njih su: religijski, magijski, psihološki, praktični i estetski. Promatrajući s bilo kojeg aspekta, umjetnost uvijek ima vrlo pozitivan učinak na ljude. Za cjelovit razvoj djeteta, umjetnički sadržaji vrlo su važna dimenzija odgoja i obrazovanja. Likovni poticaji kod djece potiču razvoj govora, fizički, spoznajni, socio-emocionalni razvoj, te razvoj radnih sposobnosti i kreativnosti. Djeca samostalno otkrivaju načine za likovno izražavanje i stvaranje, stoga je iznimno bitno omogućiti različite načine i tehnike likovnog izražavanja, kao i prilike da istražuje različite likovne materijale.

U teorijskom dijelu ovog završnog rada upoznat ćemo se sa značajem likovne umjetnosti i pozitivnim utjecajem koji ona ima za ljudski život, kao i važnošću likovne umjetnosti za razvoj predškolskog djeteta. Također će se navesti i likovna područja, kao i likovne tehnike, te koje se tehnike, na koji način i zbog čega najčešće koriste u organiziranju likovnih aktivnosti u dječjim vrtićima. U istraživačkom dijelu rada analizirat će se koja su likovna područja i tehnike najzastupljenije u likovnim aktivnostima na uzorku od dva riječka dječja vrtića.

2. ZNAČAJ LIKOVNE UMJETNOSTI

Umjetnost je specifična ljudska djelatnost, a njezino značenje konstituira se u složenom komunikacijskom procesu između umjetnika, umjetničkog djela i publike. Ona je oduvijek bila dio čovjekova života, svi ljudi uživaju u umjetnosti i žive okruženi njome. Umjetnost predstavlja težnju za artikuliranjem i izražavanjem unutrašnjeg doživljaja svijeta, a doživljaj umjetničkog djela individualno je i autentično iskustvo za svakog pojedinca (Štalekar, 2014).

Kada gledamo značaj i ulogu umjetnosti kroz povijest, ona je za ljude imala točno određenu funkciju. Jedan dio arhitektonskih ostvarenja služio je za zaštitu od vremenskih prilika i neprilika, dok je drugi dio, primjerice slike i kipovi, imao magična svojstva (Gombrich, 1999). Animizam, totemizam i kult plodnosti su čimbenici koji su imali velik utjecaj na pojavu prvih umjetničkih radova. Crtajući po špiljama, praljudi su zadovoljavali svoja vjerovanja da je pomoću slike moguće utjecati na životinju koju žele uhvatiti ili da će ih naslikano biće štititi od zla. U antičko doba kreativnost je tumačena kao božji dar koji nadahnjuje kreativne ideje, a slična objašnjenja kreativnosti pojavljuju se sve do 20. stoljeća (Pečjak, 2006). Uloga umjetnosti je kroz velik dio čovjekove prošlosti bila prenošenje religijskih i monarhijskih ideja, a ponekad je ona bila samo dekorativnog karaktera (Arnheim, 2008).

U 20. stoljeću javlja se nekoliko teorija kreativnosti, među kojima su gestalt ili formalna teorija, kognitivne teorije i psihoanalitičke teorije kreativnosti. Predstavnicima gestalt teorije najviše su se bavili vizualnim umjetnostima, mišljenjem i percepcijom umjetničkog djela, dok su predstavnici kognitivnih teorija kreativnost poistovjetili s općom inteligencijom. Guilford je smatrao da je čovjekova kreativnost utemeljena na njegovim divergentnim sposobnostima, a na nju utječu faktor originalnosti, fluentnosti, fleksibilnosti te konverentni faktor elaboracije (Pečjak, 2006, prema Šarančić, 2014). Psihoanalitičari tvrde da umjetnost služi oslobođenju od kompleksa i unutarnjih sukoba, odnosno uspostavi ravnoteže u organizmu. Vigotski tvrdi kako čovjek kroz umjetnost doživljava katarzu, a

svaka umjetnost temelji se na jedinstvu mašte i osjećaja (Vigotski, 1975). Kreativni pojedinci bolje se nose s viškom informacija i poticaja (Pečjak, 2006).

Umjetnost čovjeku pruža brojne mogućnosti da stvori nešto novo i lijepo, a da se pritom osjeća zadovoljno i snažno. Također, likovna umjetnost ima mnoštvo pozitivnih utjecaja na ljudski organizam i zdravlje ljudi. Pritom je zabilježeno da boja i dizajn u terapijskoj sobi imaju pozitivan utjecaj na pacijente i osoblje, zidne freske smanjuju uznemirenost pacijenata s demencijom, poučavanje mentalno oboljelih likovnom stvaralaštvu pozitivno utječe na njihovo ponašanje te da uvođenjem likovnog obrazovanja u edukaciju budućih neurokirurga uzrokuje bolje crtačke, slikarske sposobnosti te trodimenzionalno razmišljanje. Bavljenje likovnim stvaralaštvom poboljšava raspoloženje kod profesionalaca i amatera na način da stvaranje pozitivnih slika u neugodnoj realnosti može poslužiti kao način popravljivanja negativnih emocija (Dalebroux, Goldstein i Winner, 2008).

Kada govorimo o dobrobiti zajednice, umjetnički i kulturni događaji pokreću zajednicu na aktivnost, privlače interes stanovnika i posjetitelja te poboljšavaju socijalne odnose unutar zajednice. Bavljenje likovnom umjetnošću snižava razinu stresa, smanjuje broj rasnih i etničkih incidenata, a isto tako može potaknuti rast broja zaposlenih i trgovinu (Stern i Seifert, 2010).

3. ZNAČAJ LIKOVNE UMJETNOSTI U RAZVOJU PREDŠKOLSKOG DJETETA

Postoje razni stavovi o tome zašto se djeca vole likovno izražavati. Jedni tvrde da je to u ranijoj dobi urođena sklonost za igru, drugi tvrde da dijete zadovoljava unutarnju potrebu za izražavanjem, a treći smatraju kako je u osnovi likovnog izražavanja motorička aktivnost (Grgurić i Jakubin, 1996). Dijete kroz likovno izražavanje pokazuje svoje interese, oduševljenost materijalom s kojim radi kao i samim procesom rada te neposrednom precepcijom i pokretima. Najvažniju ulogu u razvoju djece imaju iskustvo i akcija. Dijete ima potrebu da neprestano mijenja sadržaj rada, a to proizlazi iz želje za aktivnim spoznavanjem i izražavanjem iskustva (Grgurić i Jakubin, 1996).

Cilj likovne umjetnosti u predškolskom odgoju jest upoznati djecu s likovnom umjetnošću, razvijati njihov odnos prema likovnim vrijednostima te razvijati likovnu kreativnost, a sve to u okviru razvojnih mogućnosti djece s obzirom na njihovu dob (Varljen Herceg, 2010).

Dijete od najranije dobi modelira, opipava i istražuje mogućnosti oblikovanja rukama. Pritom se služi elementima koji su mu dostupni, a to su najčešće kocke, igračke ili hrana. Daje novu dimenziju objektima i stvarima koje privuku njegovu pažnju na način da ih slaže, preslaguje i kombinira. Svoju potrebu za stvaralaštvom dijete zadovoljava nesvjesno. Dijete istražuje likovnost onoga trenutka kada počinje istraživati svijet oko sebe (Balić Šimrak, 2010).

Znanstvena istraživanja dokazala su da bavljanje likovnom umjetnošću u ranom djetinstvu poboljšavaju razne aspekte spoznaje. Primjerice, likovne aktivnosti potiču usmjeravanje pažnje, pa to utječe na bolju koncentraciju i u drugim aktivnostima. Također potiču opuštanje cijelog organizma i lučenje hormona sreće, a upotreba različitih materijala, rješavanje problema koje donosi likovni proces, eksperimentiranje i traženje novih spoznaja pridonosi razvoju divergentnog mišljenja. Prilikom provođenja likovnih aktivnosti s djecom potrebno je zaboraviti pravila, zakonitosti i kritiziranje jer oni guše kreativnost,

slobodu, samopouzdanje i radoznalost. Budući da su djeca tijekom svog formalnog obrazovanja uglavnom usmjerena na aktivnost lijeve polutke mozga koja je zadužena za logiku, analizu riječi i brojeve, intenzivno bavljenje likovnim aktivnostima i umjetničkim djelatnostima u predškolskoj dobi pruža ravnotežu u cjelokupnom odgojno-obrazovnom procesu (Balić Šimrak, 2010).

Stvaralaštvo je za dijete općenita, prirodna tendencija u procesu njegova razvoja. Djeca posjeduju urođeni interes za istraživanjem i otkrivanjem okoline kao i za stvaralačku preradu iskustva. Dijete kroz igru prerađuje objektivni i realni svijet oko sebe koji ga okružuje na stvaralački način. Dječja igra sadrži simbole i formu karakteristične za umjetničko stvaranje, kao i elemente koji joj daju karakteristike umjetničke i estetske aktivnosti. U razdoblju od treće do sedme godine života djeca pokazuju velik interes za aktivnosti kao što su: crtanje, modeliranje, građenje, gluma i pjevanje, a te aktivnosti nazivaju se slobodno izražavanje, simbolička igra ili estetske aktivnosti. Dijete putem tih aktivnosti pokušava zadovoljiti svoje unutrašnje potrebe, individualni život s određenim željama, radostima, interesima i uzbuđenjima (Mendeš, Ivon i Pivac, 2012).

Uvid u pravu prirodu dječjeg izraza dobivamo izravnim promatranjem djece angažirane u likovnoj aktivnosti. Pritom je važno poznavanje procesa kojim je dječji uradak nastao. Djeca iskreno govore o svojoj likovnoj aktivnosti bez prikrivanja svojih pravih osjećaja. Djetetova individualnost očituje se u njegovu pristupu likovnom izražavanju. Pojedinu djecu više zanima manipulacija sredstvom likovnog izražavanja i osjetilni užitak boje ili materijala, dok je kod ostalih zainteresiranost usmjerena na svladavanje oblika i izbor boja. Izraz likovnog izražavanja za djecu predstavlja određeno zbivanje i sadrži emocionalnu poruku. Kod likovnog izražavanja za dijete je bitan proces, a ne krajnji produkt rada (Grgurić i Jakubin, 1996).

4. LIKOVNA PODRUČJA

Pod likovnim područjima podrazumijevamo crtanje, slikanje, modeliranje i građenje, grafiku te dizajn, koji je kombinacija svih prethodno navedenih likovnih područja (Jakubin, 1999). U organiziranju likovnih aktivnosti u dječjim vrtićima, najčešće se koriste područja crtanje, slikanje te modeliranje. Razlog tomu jest jednostavnost i praktičnost u nabavi i prikupljanju materijala potrebnih za korištenje navedenih područja i tehnika. Međutim, ne bi se smjela zanemariti ni ostala područja, budući da djeci pružaju nove i drugačije mogućnosti izražavanja, motoričkog razvoja kao i upoznavanje s novim, djeci zanimljivim materijalima i likovnim postupcima.

Kako bi dijete moglo realizirati određene zadatke likovne umjetnosti, ono prilikom svog izražavanja koristi likovne tehnike. Pojam likovna tehnika podrazumijeva sveukupnost praktičnih umijeća u ostvarivanju likovne ideje pomoću različitih materijala i likovnog alata. Prema području rada likovne tehnike dijele se na tehnike plošnog oblikovanja i tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja. Tehnike plošnog oblikovanja su crtačke tehnike, slikarske tehnike te grafičke tehnike. Tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja u odgojno-obrazovnom procesu dijelimo na tehnike modeliranja (Jakubin, 1999).

4.1. Crtačke tehnike

Crtačke tehnike mogu se podijeliti na suhe i mokre. U suhe tehnike ubrajamo olovku, kredu, ugljen i kemijsku olovku, dok u mokre ubrajamo flomaster, kao i sve tehnike rada tušem i ostalim tekućim sredstvima (Jakubin, 1999).

4.1.1. Olovka

Razlikujemo nekoliko vrsta olovaka koje dijelimo u tri osnovne skupine: tvrde, srednje tvrde i mekane olovke. Tvrdoća odnosno mekoća olovke označena je slovima H, koje označava tvrdi olovku te slovom B, koje označava mekanu olovku. Tvrde olovke

najprikladnije su za prikazivanje situacija ili pojava kod kojih je potrebna savršena matematička preciznost, a mogu se koristiti i kod slobodnog likovnog izražavanja ukoliko se želi postići oštrina i preciznost crteža. Vrlo je važno da prilikom rada s tvrdim olovkama pritisak na papir nebude ni prejak niti preslab. Najčešća primjena tvrdih olovaka je kod tehničkog crtanja ili u kombinaciji s mekanim olovkama. Mekane olovke pogodnije su za crtanje iz razloga što one daju bogatiji likovni izraz i više likovnih vrijednosti, koje se očituju u kontrastu svijetlih i tamnih, tankih i debelih crta. Također su mogućnosti toniranja i sjenčanja mnogo veće nego kod tvrdih olovaka. Debljina i svjetlina crta ovisi o pritisku i položaju olovke u odnosu na podlogu. Mekanim olovkama možemo postići širok spektar tonova, od blijedog sivila do duboke crnine te možemo postići tonsku modelaciju, odnosno privid trodimenzionalnosti (Jakubin, 1999).

Prilikom crtanja olovka se drži u sredini ili pri samom kraju, a ne nisko kao kod pisanja. Također je potrebno paziti na potez olovke, koji ne smije biti prejak. Upotreba gume za brisanje nije poželjna jer se pritom smanjuje svježina i spontanost izraza. Podloga za crtanje olovkom mogu biti različite vrste papira, koje mogu biti glatki ili hrapavi, bijeli ili tonirani, tanji ili deblji (Jakubin, 1999).

Mekane olovke pogodnije su za djecu mlađe dobi iz razloga što ostavljaju tamniji trag na papiru, koji je zbog većeg kontrasta bolje vidljiv djeci. Djeca starije kronološke dobi mogu crtati olovkama različite tvrdoće i svjetline. Crtanje olovkom potiče razvoj fine motorike šake i prstiju, kao i razvoj koordinacije oko-ruka. Te motoričke vještine od iznimne su važnosti za razvoj rane pismenosti.

4.1.2. Kreda

Kredu je moguće okarakterizirati kao spoj olovke i ugljena. Ukoliko je kreda zašiljena, na podlozi ostavlja trag sličan tragu mekane olovke. Ako je kreda ne zašiljena i položena na podlogu cijelom svojom debljinom ili dužinom, ostavlja trag sličan tragu ugljena. Grafičke vrijednosti i tonske gradacije linija i ploha razlikuju se ovisno o pritisku ruke, položaju krede uz papir te o vrstama papira (Jakubin, 1999).

Slikarske krede se najčešće proizvode u obliku štapića kvadratičnog ili kružnog presjeka. Krede se razlikuju po svojoj tvrdoći, a razlikujemo srednje i meke stupnjeve tvrdoće. Slikarske krede uglavnom su crne, bijele, smeđe ili crvene boje. Govoreći o kredama, važno je spomenuti i školske krede različitih boja, koje se najčešće koriste za likovno izražavanje i stvaranje u dječjim vrtićima. Podloge na kojima možemo crtati i slikati kredom jesu školska ploča, zid, asfalt i papir. Fine nijanse između svjetla i tame mogu se postići laganim razmazivanjem krede po papiru. Struktura krede je prašnjava, stoga se crteži kredom moraju fiksirati tekućim fiksativom. Kreda se prilikom crtanja može slomiti, a time ona mijenja svoj oblik te se stvaraju novi oštri bridovi koji su pogodni za izvlačenje finih, tankih linija. Mekanije vrste papira pogodnije su za crtanje kredom, a mogu se koristiti i hrapaviji, bijeli ili tonirani papiri. Format papira za crtanje kredom treba biti veći, primjerice A1, A2 ili B2, B3 (Jakubin, 1999).

Kreda je pogodna za rad s djecom mlađe i starije dobi. U vrtiću se najčešće koriste školske krede kojima djeca rade na ploči, asfaltu ili zidu. Korištenje krede također potiče razvoj motorike šake i ramena, ukoliko djeca crtaju na većoj površini (asfalt, ploča većih dimenzija) i pokreću ruku iz ramena.

4.1.3. Ugljen

Ugljen je tehnika koju karakterizira velika mekoća, a ona je uvjetovana prašnjavom strukturom materijala. Ugljenom možemo dobiti crte različite debljine i intenziteta te plohe različitih tonskih vrijednosti. Crtež nastao ugljenom nema izražene detalje i oštrinu, a to je posljedica njegove mekoće. Razlikujemo dvije vrste ugljena: prirodni drveni ugljen te prešani odnosno sintetski crtači ugljen. Drveni prirodni ugljen je mekan i prašnjav, stoga je crteže po završetku potrebno fiksirati tekućim fiksativom. Kod crteža nastalih sintetskim crtačim ugljenom nije potrebno fiksiranje jer je tvrdi i jače prijanja uz papir od prirodnog ugljena. Podloge koje se koriste za crteže ugljenom su hrapavije vrste bijelog ili toniranog papira, pakpapir, novinski papir, akvarel-papir i papirnate tapete (Jakubin, 1999).

Ugljen je tehnika koja je primjerenija za rad s djecom starije kronološke dobi, a potiče razvoj fine motorike šake i prstiju.

4.1.4. Flomaster

Flomastere ubrajamo u mokre crtačke tehnike, a proizvode se u svim bojama i mnogim nijansama. Boje flomastera su transparentne, stoga na bijeloj podlozi djeluju prozračno i vedro. Flomasteri pružaju mogućnost linearnog i plošnog izraza. Trag, odnosno crte nastale flomasterom jednake su debljine i intenziteta, a ukoliko se želi postići niz linija različitih debljina na crtežu, potrebno je koristiti i flomastere različitih debljina. Zbog svoje jednostavnosti korištenja širokog spektra kolorističkih efekata, flomasteri se često koriste u području dekorativnog oblikovanja. Razlikujemo dvije vrste flomastera: akvarelski flomasteri, koji su topivi u vodi, te „permanent“ flomasteri, koji su postojani i netopivi. Flomastere je nakon upotrebe potrebno zatvoriti iz razloga što vrlo brzo isparavaju i suše se. Najpogodniji papir za crtanje flomasterima jest fini bezdrvni papir, ali moguća je upotreba i drugih papira za crtanje. Flomasteri pod utjecajem svjetla brzo izbljede, zato se preporuča držanje crteža u mapu između dva ista papira (Jakubin, 1999).

Flomasteri su tehnika koja je vrlo privlačna djeci zbog širokog spektra boja, stoga se oni često koriste u vrtiću. Rad flomasterima preporuča se za djecu starije predškolske dobi, budući da starija djeca imaju veću kontrolu nad pritiskom flomastera na podlogu. Flomasterima se potiče razvoj fine motorike šake i prstiju te razvoj koordinacije oko-ruka.

4.1.5. Tuš-pero

Kada govorimo o crtežu nastalom perom razlikujemo crtačku tehniku izvedenu perom ptičjeg podrijetla ili metalnim perom. Najkvalitetnija pera ptičjeg podrijetla su ona koja dolaze iz krila guske, purana, gavrana ili labuda. Pero koje je spremno za crtanje ima čvrst, oštar i elastičan šiljak, osjetljiv na težinu i pritisak ruke. Trag koji ostavlja ptičje pero ne može se u potpunosti kontrolirati, tako nastaju efekti koji su karakteristični za tu tehniku (Jakubin, 1999).

U suvremeno doba puno je veća zastupljenost metalnog pera. Postoje različite vrste metalnih pera, koje ostvaruju različit karakter crteža, a neka od tih su obična školska pera, kotir-pera i redis-pera različite širine. Trag koji ostavlja metalno pero je oštar i jasan te ovisi o širini i položaju pera pri crtanju. Linija i točka su likovni elementi kojima je moguće izraziti strukture i teksture različitih materijala. Materijali koji se koriste u crtanju perom su crni tuš, tuševi u boji, tinta, sepija, orahovo močilo. Finije vrste glatkog papira, koje ne upijaju tekućinu kojom se crta, najčešća su podloga za crtanje perom (Jakubin, 1999).

Rad s tušem i metalnim perom primjereniji je za djecu starije predškolske dobi, budući da zahtjeva razvijenije motoričke sposobnosti, primjeren pritisak pera na podlogu i savladavanje pravilnog držanja pera.

4.1.6. Tuš-drvce i tuš-trska

Trska ili drvce omogućuju postizanje čistih, snažnijih, čvršćih i grubljih poteza. Potezi nastali trskom i drvcom su uglavnom kratki iz razloga što ti materijali ne mogu dugo zadržavati tekućinu kojom crtamo na sebi. Podloga za crtanje trskom ili drvcom su glatki ili manje hrapavi papiri, koji ne upijaju tekućinu kojom se crta. Tehnika tuš-drvce je zbog svoje jednostavne upotrebe pogodna za početno upoznavanje djece s tušem (Jakubin, 1999).

4.1.7. Tuš-kist

Tuš-kist je slikarska tehnika čiji je likovni izraz jedinstven, specifičan i prepoznatljiv. Kistom se mogu izvlačiti tanke ili debele linije, a to ovisi o karakteru kista i pritisku ruke na kist i podlogu. Za crtanje kistom karakteristično je kombiniranje različitih linearnih i plošnih vrijednosti (Jakubin, 1999).

Kod rada s tuš-kistom mlađa djeca koriste kistove različitih debljina za dobivanje debljih i tanjih crta, dok starija djeca mogu, ovisno o položaju i pritisku kista na podlogu, dobiti crte različitih debljina.

4.1.8. Lavirani tuš

Lavirani tuš je postupak kod kojeg se upotrebljava tuš ili boja razrijeđena vodom, koji se zatim na podlogu nanese akvarel-kistom. Na taj se način ostvaruje privid trodimenzionalnosti oblika ili tonske vrijednosti crteža. Lavirani crtež vrlo je sličan akvarelu zbog svoje prozračnosti i svježine. Lavirani crtež može nastati radom na suhoj podlozi ili radom na mokroj podlozi. Radom na mokroj podlozi dobivaju se posebni vizualni efekti različitih slikarskih i crtačkih vrijednosti (Jakubin, 1999).

Ova tehnika primjerenija je za djecu starije predškolske dobi, iz razloga što zahtjeva veću spretnost i razvijenije motoričke sposobnosti. Mlađa djeca mogu se okušati u ovoj tehnici uz nadzor odgajatelja i prikladnu zaštitu odjeće.

4.2. Slikarske tehnike

Postoji nekoliko podjela slikarskih tehnika. Njih možemo podijeliti na suhe i mokre tehnike, na tehnike kod kojih se boja kao pigment veže različitim vezivnim sredstvima i na tehnike gdje se boja nalazi na različitim materijalima koji su njezini nosioci. Boja je osnovni likovni element slikanja, a ona se na podlogu može nanositi u obliku mrlja, poteza ili većih obojenih površina (Jakubin, 1999).

4.2.1. Pastel

Pastel je tehnika kojom se može crtati i slikati. Po karakteru je sličan ugljenu i kredi. Pastel se proizvodi u obliku štapića i može imati nekoliko stupnjeva tvrdoće. Mekani pastel upotrebljava se za ispunjavanje ploha odnosno slikanje, dok tvrdi pastel služi za izvođenje kontura ili čistih linearnih crteža. Struktura pastela je prašnjava i mekana, pa se može lako razmazivati po podlozi. Karakteristike pastela su meki i nježni tonovi, lakoća i magličasta atmosfera te fini prijelazi između tonova i kolorističkih nijansi. Pastel se na podlogu može nanositi u nekoliko slojeva čime se ostvaruje bogatstvo nijansi i miješanje boja. Pastel omogućuje kombinaciju različitih likovnih elemenata i njihovog intenziteta, stoga je njegov

likovni izraz vrlo bogat. Podloga za slikanje i crtanje pastelom su najčešće hrapavi papiri koji mogu biti bijele, sive i crne boje ili tonirani određenim kolorističkim nijansama, različiti kartoni i preparirano platno. Sliku nastalu pastelom po završetku treba fiksirati fiksativom za pastel. Vrsta pastela koja se najčešće koristi za rad u dječjem vrtiću je masni ili uljni pastel, koji je manje osjetljiv i jednostavniji za korištenje od suhog pastela (Jakubin, 1999).

Zbog jednostavnosti korištenja pastel je tehnika koja se vrlo često primjenjuje u radu s djecom. Djeca svake dobi, pastel mogu razmazivati prstima čime se potiče razvoj fine motorike. Kod mlađe djece bitno je pripaziti kako pastel ne bi stavljali u usta.

4.2.2. Akvarel

Akvarel ili vodene boje dolaze u obliku finog mljevenog pigmenta pomiješanog vezivom, a nalaze se u manjim posudicama u krutom stanju. Vodenim bojama slikamo tako što se one otapaju i razrjeđuju vodom, a zatim se nanose na grubi hrapavi papir mekanim kistovima. Svjetlije odnosno tamnije tonove možemo dobiti dodavanjem više ili manje vode u boju. Karakteristike vodenih boja su prozirnost i prozračnost, svježina, profinjenost, lakoća i nježnost. Dva osnovna načina rada vodenim bojama su slikanje na suhoj i slikanje na mokroj podlozi (Jakubin, 1999).

Akvarel je tehnika koja zahtjeva veću spretnost i razvijenije motoričke sposobnosti, pa se najčešće koristi u radu s djecom starije predškolske dobi.

4.2.3. Gvaš

Gvaš je tehnika koja nastaje miješanjem vodenih boja s pokrivnom gustom bijelom temperom. Gust i neproziran te pokriva cijelu slikarsku podlogu, a boja je zasićenija i intenzivnija od akvarela. Za gvaš se preporuča korištenje čvrstih kistova (Jakubin, 1999).

Gvaš je tehnika koja zbog svoje gustoće i mazivosti djeci omogućava lako izražavanje. Djeca mlađe kronološke dobi, obično vole koristiti puno tempere i gusti premaz. Stoga je ova tehnika pogodna za rad s djecom mlađe dobi.

4.2.4. *Tempera*

Tempera je gusta boja dobivena miješanjem boje u prahu s otopinom ljepila i vezivnog sredstva. Koristi se na način da se razrjeđuje vodom i nanosi na podlogu kistom. Podloge na kojima se može slikati temperom su raznovrsne, primjerice drvo, papir, staklo, platno. Nije poželjno temperom slikati u debelim namazima jer se onda ljušti i puca. Temperu se može slikati sloj na sloj te je manje osjetljiva od akvarela. Podloga za slikanje temperom može biti tvrđi, glatki ili hrapavi papir (Jakubin, 1999).

Tempera je najpogodnija i najčešća slikarska tehnika za rad s djecom u vrtiću. Mlađu djecu potrebno je prvenstveno upoznati s ovom tehnikom na način da im dopustimo igranje njezinom teksturom i bojama. Starija djeca mogu koristiti kistove, ali potrebno ih je poticati da kist ocijede i da ga koriste za jednu boju kako ne bi došlo do miješanja boje.

4.2.5. *Kolaž*

Kolaž je slikarska tehnika kod koje se različiti materijali rezanjem, trganjem i lijepljenjem nanose na podlogu. Neki od materijala za kolaž su raznobojni papiri, izresci iz novina, časopisa, tekstil, fotografije, koža, stari likovni radovi i slično. Upotreba takvih materijala omogućuje postizanje bogatstva boja, tekstura, oblika i motiva. Kolaž pruža velike mogućnosti za kombiniranje, razlaganje, variranje, građenje, rekonponiranje i igre kreativnog mišljenja, stoga se vrlo često koristi u dječjim vrtićima (Jakubin, 1999).

Tehnika kolaža posebno je korisna za poticanje razvoja fine motorike ruke i šake kod djece. Starija djeca mogu koristiti škare prilikom izrezivanja oblika dok mlađa djeca mogu željene oblike istrgnuti rukom. Potrebno je paziti kako djeca ne bi nanosila previše ljepila na kolaž.

4.2.6. *Mozaik*

Mozaik nastaje lijepljenjem ili utiskivanjem raznobojnih malih komadića u obliku kockica kamena, obojenog stakla ili glazirane keramike u meku podlogu svježe žbuke ili cementa. Mozaikom se najčešće oslikavaju zidovi, podovi ili svodovi hramova, crkava,

palača ili drugih javnih građevina. Kockice se slažu na različite načine i u različitim smjerovima kako bi se izgradili određeni oblici. Svaka kockica razaznaje se u svom obliku, veličini i boji. Kad mozaik gledamo iz daleka obojane se kockice stapaju u cjelovitu razigranu i treperavu površinu. U dječjim vrtićima često se javlja imitacija mozaika (Jakubin, 1999).

Mozaik djeca u vrtiću mogu slagati pomoću kolaž papira ili nekog drugog materijala, primjerice kartona ili kupaonskih pločica, izrezanih u kvadratiće. Navedene oblike djeca lijepe na određenu podlogu samostalno ili uz pomoć odgajatelja. Ova tehnika potiče razvoj fine motorike šake te razvoj preciznosti kod djece.

4.2.7. Vitraj

Vitraj je tehnika oslikavanja prozora, a nastaje međusobnim povezivanjem komada obojenog stakla olovnim okvirima. Prolaskom svjetlosti kroz obojeno staklo nastaje slika raskošnih, blistavih i snažnih boja. U dječjim vrtićima najčešće se izrađuju skice za vitraj pomoću prozirnih obojenih folija ili paus-papira i kartona (Jakubin, 1999).

4.3. Grafičke tehnike

U grafičke tehnike spadaju tehnički postupci otiskivanja i umnožavanja crteža pomoću matrice ili klišeja. Materijali od kojih matrica može biti sastavljena su drvo, linoleum, metal, kamen i slično. Drugim riječima, matricu predstavlja svaka obrađena ploča s koje se vrši otiskivanje grafičkih listova. Postoji nekoliko načina obrade matrice, stoga grafičke tehnike dijelimo na tehnike visokog tiska, tehnike dubokog tiska, tehnike plošnog tiska i tehniku propusnog tiska (Jakubin, 1999).

U nastavku su izdvojene i detaljnije opisane tri grafičke tehnike, koje su najpogodnije za izvođenje u radu s djecom u dječjem vrtiću.

4.3.1. Linorez

Linorez je grafička tehnika visokog tiska, a princip izrade matrice i otiskivanja isti je kao i kod drvoreza. Podloga koja se koristi za izradu matrice linoreza je linoleum. Također se može izrađivati i u boji (Jakubin, 1999).

Linorez je tehnika pogodnija za rad s djecom starije predškolske dobi, budući da zahtjeva određenu motoričku spretnost u radu s alatima i nožićima. Kod rada s alatima potreban je nadzor odgajatelja kako ne bi došlo do ozljeda.

4.3.2. Kartonski tisak

Prilikom izrade matrice za kartonski tisak forme koje će predstavljati crtež izrezuju se iz kartona i lijepe na tvrdu kartonsku podlogu. Princip otiskivanja crteža isti je kao i kod ostalih grafičkih tehnika (Jakubin, 1999).

Kartonski tisak najčešće se koristi u radu s djecom starije dobi koja su spretnija u baratanju škarama i izrezivanju oblika od kartona. Djeca mogu samostalno lijepiti oblike i otiskivati crtež.

4.3.3. Monotipija

Monotipija je grafička tehnika plošnog tiska, kod koje crtež izrađujemo na podlozi od cinka, aluminijske ili ploči od plastičnih masa. Crtež se izrađuje uljanim bojama ili temperama pomiješanim s glicerinom, pod pritiskom se otisne na papir i tako dobivamo samo jedan otisak (Jakubin, 1999).

U radu s djecom kao podlogu za izradu monotipije koriste se aluminijski poklopci sa ambalaže mliječnih proizvoda. Djeca uz pomoć čačkalice ili olovke izrade crtež koji se premaže temperama razrijeđenim s vodom i zatim otisne na papir.

4.4. Tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja

Tehnike i materijale prostorno-plastičkog oblikovanja možemo podijeliti na arhitektonske i kiparske, dok u području odgoja i obrazovanja razlikujemo tehnike modeliranja i građenja. Neki tradicionalni arhitektonski materijali su opeka, staklo, drvo, kamen, beton, a suvremeni su aluminij, čelik, željezo i armirani beton. Materijali koji se koriste u kiparstvu jesu gips, kamen, drvo, glina, žica, plastične mase i metal. U vrtićima i školama u području modeliranja najčešće se koriste plastelin, glinamol, glina, papir i žica, dok su u području građenja najčešći materijali karton, papir, žica, drvo i različiti didaktički neoblikovani materijali (Jakubin, 1999).

4.4.1. Glina

Glinu je vrsta zemlje koji karakterizira finoća i zrnatost, a nastaje raspadanjem stijena. Postoji nekoliko vrsta gline, no za rad u vrtićima najčešće se koristi lončarska glina, odnosno ilovača. Ukoliko je glina kvalitetna, ona će biti sive, žute ili plave boje. Glinu je prije korištenja potrebno pripremiti za rad, a u specijaliziranim trgovinama ili kod lončara može se pronaći već glina spremna za upotrebu. Kako bi se dala oblikovati, glinu je potrebno najprije vrlo dobro izmijesiti (Jakubin, 1999).

Postoji nekoliko načina modeliranja: modeliranje od jedne glinene mase, oduzimanjem od mase i građenje oblika. Za modeliranje služimo se raznosvrnim likovno-tehničkim pomagalicama kao što su drvene dasčice, čačkalice ili metalni šiljak. Glinu je potrebno držati zamotanu u vlažnu krpu i najlonsku vrećicu jer se inače ona suši i stvrdne. Oblici izrađeni od gline suše se na zraku ili u sušionici. Budući da se takvi oblici lako mrve i lome preporučuje se njihovo pečenje. Naziv za pečenu glinu je terakota. U odgojno-obrazovnom procesu, od gline se mogu izrađivati raznovrsni predmeti široke primjene, kao što su pepeljare, vaze, zdjelice, lončići i slično (Jakubin, 1999).

4.4.2. Glinamol

Glinamol je umjetno proizvedena masa slična glini, koju je moguće nabaviti u specijaliziranim trgovinama ili knjižarama. Brže se suši od gline, pa ga je također potrebno zamotati u vlažnu krpu i najlonsku vrećicu. Glinamol se najčešće koristi za izradu manjih predmeta primjenjene umjetnosti primjerice ogrlica i broševa. Možemo ga obojiti temperom ili lakovima u boji (Jakubin, 1999).

4.4.3. Plastelin

Plastelin je umjetno proizvedena masa koju nalazimo u svim bojama sunčevog spektra, kao i u crnoj i bijeloj boji. Može se nabaviti u svim knjižarama, gdje dolazi u obliku pločica smještenih u kutijice. Plastelin se na hladnom stvrdne, zato ga je prije upotrebe potrebno zagrijati rukama ili ostaviti na toplijem mjestu kako bi postao elastičan. Plastelin daje mogućnost izražavanja kolorističkih odnosa u prostoru (Jakubin, 1999).

Prednosti modeliranja gline, glinamola ili plastelina za djecu su ogromne. Modeliranje pozitivno utječe na djetetov živčani sustav, razvoj fine motorike ruku, formiranje prostornog razmišljanja, dijete upoznaje različite oblike, teksture i boje. Ono također ima blagotvoran učinak na emocionalno i mentalno stanje djeteta, rješava napetosti i opušta djecu.

4.4.4. Gips

Gips se najčešće koristi u izradi kalupa za lijevanje skulptura. Ukoliko želimo izraditi gipsanu skulpturu, potrebno je najprije izraditi model za izradu odljeva u glini. U odgojno-obrazovnom procesu od gipsa se mogu izrađivati reljefi i pune plastike (Jakubin, 1999).

U dječjim vrtićima, u radu s djecom gips se najčešće koristi za izradu figurica ili ukrasa, primjerice za ukrašavanje božićnog drvca. Neki od tih oblika su srce, zvijezde, različiti geometrijski oblici i slično. Gips djeca ulijevaju u plastične ili silikonske kalupe. Ova tehnika primjerenija je za rad s djecom starije predškolske dobi.

4.4.5. Žica

Žicom stvaramo prostorni crtež na način da ju presavijamo i krećemo u raznim smjerovima u prostoru. Tim načinom dobivamo trodimenzionalnost oblika odnosno volumen tijela, a ne isključivo njegov obris. Žica omogućava kombinaciju oblika apstraktnog i figurativnog karaktera, a ona može biti različitih debljina, materijala i boja. Od žice je moguće izrađivati narukvice, ogrlice, kopče i prstene (Jakubin, 1999).

Budući da rad žicom zahtjeva veću razinu spretnosti i razvijenije motoričke sposobnosti, ova tehnika najčešće se koristi u radu s djecom starije predškolske dobi. Rad žicom potiče razvoj fine motorike šake i prstiju, kao i razvoj prostornog razmišljanja.

4.4.6. Lim, aluminijska i bakrena folija

U odgojno-obrazovnom procesu često se koriste aluminijske folije, primjerice poklopci od jogurta i vrhnja, kutije od konzervi izrađene od mekanog lima ili ambalaža zubnih pasta. Takav tip folija najčešće se koriste za izradu uleknutih i plitkih reljefa. Pri izradi reljefa na foliji potrebno je imati podlogu od nekoliko slojeva novinskog papira. Kao alat kojim se vrši utiskivanje u foliju koriste se kemijska olovka, olovka s tupljim vrhom ili zašiljeno drvce. Po završetku izrade reljef je potrebno premazati tušem kako bi foliju tonirali. Suvišni tuš skida se pomoću vlažne krpice. Reljefe izrađene na poklopcima ili folijama od ambalaže možemo primjeniti kao prigodne čestitke. Oblikovanjem lima na razne načine možemo dobiti i punu plastiku (Jakubin, 1999).

4.4.7. Papir-plastika

Papir možemo oblikovati urezivanjem, lijepljenjem i presavijanjem te tako dobiti trodimenzionalne oblike. Papirom je moguće oblikovati niske i visoke reljefe, kao i punu plastiku. Vrsta papira koji se najčešće koristi u prostorno-plastičkom oblikovanju je bijeli, crtački, bezdrvni papir. U radu s papirom koristi se raznovrstan pribor: škare, razne vrste papira i kartona, spojnice, tapetarski nožić, pribadače, te razna univerzalna ljepljiva

trake. U odgojno-obrazovnom procesu djeca savladavaju osnove oblikovanja papira, a to su: rezanje, urezivanje, izrezivanje, savijanje i lomljenje, presavijanje (Jakubin, 1999).

4.4.8. Kaširana papir-plastika

Kaširana papir-plastika nastaje sljepljivanjem slojeva novinskog papira. Prvo je potrebno u glini izmodelirati željenu formu u obliku reljefa, kako bi se mogao izraditi gipsani kalup. Tada se na unutarnji dio kalupa slažu trake papira namočene u vodu, koje se nakon toga premažu ljepljivom. Postupak je potrebno ponoviti više puta, a kad se slojevi papira osuše i odvoje od kalupa, prelazi se na likovnu doradu. Kaširanjem je moguće oblikovati i razne slobodne skulpturalne oblike, a oni nastaju gužvanjem, savijanjem i sljepljivanjem papira (Jakubin, 1999).

Kaširanje je tehnika koja se najčešće radi s djecom starije predškolske dobi. U vrtiću se kaširanjem obljepjuje ambalaža mliječnih proizvoda, koju djeca potom ukrašavaju temperama. Djeca također mogu izrađivati različite skulpturalne oblike, primjerice zdjelice ili maske za karneval.

4.4.9. Rad ostalim materijalima

Različiti odbačeni materijali poput kutija, metala ili drveta mogu poslužiti u prostorno-plastičkom oblikovanju. Rad s takvim materijalima razne primjene uvelike pridonosi likovnoj kreativnosti i razvoju dječje mašte. Djeca predškolske dobi preferiraju ovaj način rada raznim materijalima jer se time oslobađaju prostorne skučenosti, kreativno se mogu izraziti, a odgajateljima su takvi materijali lako dostupni (Jakubin, 1999).

5. ULOGA ODGAJATELJA U POTICANJU DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA

„Odgajatelj je stručno osposobljena osoba koja provodi odgojno-obrazovni program rada s djecom predškolske dobi i stručno promišlja odgojno-obrazovni proces u svojoj odgojno-obrazovnoj skupini.“ (Varljen Herceg, 2010:48)

Odgajatelj za rad i provođenje bilo koje vrste aktivnosti u odgojno-obrazovnoj skupini treba posjedovati specifične pedagoške kompetencije. Pojam kompetencije označava sposobnost kojom netko raspolaže, odnosno priznatu stručnost u određenom području djelovanja (Hrvatski jezični portal, 2018). Drugim riječima, kompetencija je sposobnost pojedinca da čini, upravlja, izvodi ili djeluje na području određenog znanja, sposobnosti ili umijeća, a to je moguće pokazati na formalni i neformalni način (Mijatović, 2000).

Odgajatelj bi trebao posjedovati znanja i vještine koje mu omogućuju organiziranje i vođenje aktivnosti s djecom, a koje pridonose njihovom cjelovitom razvoju. Odgajatelj je obvezan stvarati prostorno-materijalne i socijalne uvjete za cjelovit i individualan razvoj svakog djeteta, kao i u svom radu prihvaćati i primjenjivati suvremene znanstvene spoznaje iz područja pedagogije, sociologije, psihologije i ostalih znanosti (Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece, 1991). Odgajatelj o djeci iz svoje odgojno-obrazovne skupine vodi dokumentaciju te izvršava stručne zahtjeve koji se tiču organizacije i usavršavanja odgojno-obrazovnog procesa. Suraduje sa stručnim timom dječjeg vrtića, ostalim stručnjacima, roditeljima, ali i s lokalnom zajednicom. Odgajatelj prikuplja, izrađuje i održava sredstva i poticaje za aktivnosti koje provodi s djecom, a isto tako vodi brigu o funkcionalnom i estetskom uređenju prostora (Varljen Herceg, 2010).

U svojem odgojno-obrazovnom radu, posebice u području likovne umjetnosti, odgajatelj bi trebao biti aktivan i kreativan, a djeci pritom osigurati sadržaje i poticaje u kojima se očitava njegova intrinzična motivacija te autentičnost. Na taj način on pridonosi razvoju dječje kreativnosti i jačanju djetetovih sposobnosti (Balić-Šimrak, Blažević,

Vinožganić i Štabek, 2014). Odgajatelj je uzor djeci, a to pokazuje svojom uključenosti u javnom i kulturnom životu sredine u kojoj živi. U dječji vrtić i svoju odgojno-obrazovnu skupinu dovodi različite goste, poput različitih predavača ili likovnih umjetnika, djecu uključuje u različite aktivnosti i programe, organizira posjete izložbama, galerijama, ateljeima, muzejima i kulturnim manifestacijama (Varljen Herceg, 2010).

Kako bi se osigurala kvaliteta odgojno-obrazovne prakse u vrtiću, odgajateljima je potrebno osigurati kontinuirano profesionalno učenje i razvoj. Rezultati profesionalnog usavršavanja vidljivi su, ne samo u znanju, već i u promjenama u uvjerenjima i djelovanju. Pritom su poželjni oblici usavršavanja koji odgajatelju omogućuju propitivanje iskustava, uvjerenje, kao i svakidašnje prakse u odgojno-obrazovnom radu, a sve u svrhu osobnog i profesionalnog rasta i usavršavanja (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Naglašena je stalna i kontinuirana potreba razvoja odgajatelja u refleksivnog praktičara, koji objektivno sagledava jake i slabe strane svoje prakse. Od vrtića kao ustanove, zahtjeva se razvoj od tradicionalnog načina rada prema oraganizaciji koja uči. Jedino u takvom okruženju, moguće je postići zajedničko, kontinuirano, refleksivno i suradničko učenje i istraživanje odgajatelja, ali i svih ostalih sudionika odgojno-obrazovnog procesa (Slunjski, Šagud i Brajša-Žganec, 2006).

6. ISTRAŽIVAČKI DIO

U sklopu ovog završnog rada provedeno istraživanje, čiji je cilj bio utvrditi zastupljenost pojedinih likovnih područja u likovnim aktivnostima na uzorku od dva dječja vrtića u gradu Rijeci. Između ostalog, željelo se ustanoviti postoji li razlika u zastupljenosti različitih likovnih područja u radu odgajateljica s djecom.

6.1. Metodologija istraživanja

6.1.1. *Ispitanici*

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 27 odgajateljica iz dva različita riječka vrtića, PPO Potok i PPO Rastočine. U PPO Potok sudjelovalo je 13 odgajateljica, a u PPO Rastočine 12 odgajateljica. Od njih ukupno 25 koje su sudjelovale u istraživanju, dobivena je povratna informacija u obliku ispunjene ankete, dok je 2 odgajateljice nisu vratile. Raspon godina radnog staža u uzorku ispitanika proteže se od 1,5 godina radnog staža do 40 godina radnog staža.

6.1.2. *Mjerni instrument*

Za potrebe ovog istraživanja sastavljena je anketa koja se sastoji od 6 pitanja podijeljenih u dva dijela, od kojih su pitanja prvog dijela socio-demografskog podrijetla dok je ostatak pitanja pisan po principu Likertove skale (Prilog 1). Ovom anketom ispitanici su procjenjivali učestalost korištenja pojedinih likovnih područja u aktivnostima koje provode s djecom u dječjem vrtiću na skali od 0 do 5, pritom su brojevi označavali pojmove 0 – nikad, 1 – skoro nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – vrlo često. Također su procjenjivali i vlastito poznavanje područja likovnog izražavanja zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora (a) gotovo uopće ne poznajem, b) nedovoljno poznajem, c) djelomice poznajem, d) dobro poznajem). Zadnjim ponuđenim pitanjem dobivena je informacija o tome bave li se ili ne odgajateljice nekom umjetničkom aktivnošću u svoje slobodno vrijeme. Ankete su bile potpuno anonimne.

6.1.3. Postupak istraživanja

Istraživanje je bilo provedeno u ustanovama Dječjeg vrtića Rijeka, PPO Potok i PPO Rastočine, tijekom svibnja 2018. godine. Ankete sam samostalno dostavila u navedene dječje vrtiće gdje su ih zatim stručni suradnici prosljedili odgajateljicama. Upute za ispunjavanje bile su sastavni dio anketa. U dogovoru sa stručnim suradnicima navedenih vrtića određen je datum preuzimanja ispunjenih anketa, a ispunjavanje je otprilike trajalo 14 dana.

6.1.4. Načini obrade podataka

Prikupljeni podaci obrađeni su u Microsoft Excel programu. Pritom su zasebno analizirani podaci prikupljeni anketiranjem odgajateljica iz svakog pojedinog dječjeg vrtića, kako bi moguće razlike ili odstupanja bila lakše uočljiva i uspoređena. Radi lakše analize prikupljeni podaci pretvoreni su u postotke.

6.2. Rezultati i rasprava istraživanja

Analizom dobivenih podataka utvrđeno je koje su likovne tehnike najzastupljenije u radu s djecom. Dobiveni rezultati predloženi su u Tablici 1 i Tablici 2.

Tablica 1: Zastupljenost likovnih tehnika u radu s djecom u PPO Potok.

PPO Potok	Nikad - 0	Skoro nikad - 1	Rijetko - 2	Ponekad - 3	Često - 4	Vrlo često - 5
Olovka	0,00%	0,00%	0,00%	15,38%	0,00%	84,62%
Kreda	0,00%	0,00%	0,00%	38,46%	38,46%	23,08 %
Ugljen	0,00%	0,00%	23,08%	46,15%	30,77%	0,00%
Kemijska olovka	23,08%	0,00%	38,46%	7,69%	30,77%	0,00%
Flomaster	0,00%	0,00%	0,00%	7,69%	30,77%	61,54%
Tuš-pero	30,77%	7,69%	7,69%	15,38%	15,38%	23,08%
Tuš-kist	0,00%	0,00%	7,69%	46,15%	15,38%	30,77%

Lavirani tuš	0,00%	7,69%	23,08%	38,46%	15,38%	15,38%
Pastel	0,00%	0,00%	0,00%	7,69%	7,69%	84,62%
Akvarel	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	7,69%	92,31%
Gvaš	0,00%	23,08%	23,08%	30,77%	7,69%	15,38%
Tempera	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
Kolaž	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	30,77%	69,23%
Mozaik	0,00%	15,38%	7,69%	61,54%	15,38%	0,00%
Batik	38,46%	15,38%	23,08%	15,38%	7,69%	0,00%
Kartonski tisak	23,08%	23,08%	30,77%	15,38%	0,00%	7,69%
Monotipija	30,77%	15,38%	38,46%	15,38%	0,00%	0,00%
Gipsotisak	38,46%	23,08%	7,69%	30,77%	0,00%	0,00%
Glina	0,00%	7,69%	7,69%	53,85%	30,77%	0,00%
Plastelin	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	15,38%	84,62%
Papir	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	7,69%	92,31%
Žica	0,00%	7,69%	15,38%	46,15%	23,08%	7,69%
Reciklirani materijal	15,38%	0,00%	15,38%	30,77%	7,69%	30,77%
Kominirana tehnika	7,69%	0,00%	0,00%	15,38%	38,46%	38,46%

Tablica 2: Zastupljenost likovnih tehnika u radu s djecom u PPO Rastočine.

PPO Rastočine	Nikad - 0	Skoro nikad - 1	Rijetko - 2	Ponekad - 3	Često - 4	Črlo često - 5
Olovka	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	41,67%	25,00%
Kreda	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	25,00%	25,00%
Ugljen	0,00%	8,33%	33,33%	58,33%	0,00%	0,00%

Kemijska olovka	33,33%	25,00%	8,33%	16,67%	8,33%	8,33%
Flomaster	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	25,00%	75,00%
Tuš-pero	25,00%	0,00%	8,33%	58,33%	8,33%	0,00%
Tuš-kist	25,00%	0,00%	0,00%	33,33%	41,67%	0,00%
Lavirani tuš	25,00%	0,00%	8,33%	50,00%	16,67%	0,00%
Pastel	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	16,67%	83,33%
Akvarel	0,00%	0,00%	8,33%	0,00%	41,67%	50,00%
Gvaš	25,00%	0,00%	25,00%	33,33%	8,33%	8,33%
Tempera	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	8,33%	91,67%
Kolaž	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	66,67%
Mozaik	16,67%	0,00%	0,00%	0,00%	16,67%	66,67%
Batik	58,33%	16,67%	16,67%	8,33%	0,00%	0,00%
Kartonski tisak	41,67%	16,67%	8,33%	33,33%	0,00%	0,00%
Monotipija	41,67%	8,33%	25,00%	25,00%	0,00%	0,00%
Gipsotisak	66,67%	16,67%	8,33%	8,33%	0,00%	0,00%
Glina	0,00%	0,00%	8,33%	50,00%	16,67%	25,00%
Plastelin	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	16,67%	83,33%
Papir	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	16,67%	83,33%
Žica	8,33%	16,67%	25,00%	8,33%	25,00%	16,67%
Reciklirani materijal	0,00%	0,00%	16,67%	16,67%	50,00%	16,67%
Kombinirana tehnika	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	16,67%	50,00%

Iz Tablice 1 i Tablice 2 vidljivo je kako su najzastupljenije likovne tehnike u oba vrtića pastel, tempera, plastelin i papir. U PPO Potok odgajateljice su se izjasnile kako se u radu s djecom vrlo često koriste temperama (100%), papirom (92,13%), plastelinom (84,62%) te pastelama (84,62%). Rezultati analize pokazuju da se u PPO Rastočine ne

razlikuje uvelike od rezultata pridobivenih u PPO Potok. Odgajateljice u PPO Rastočine također vrlo često u svom radu upotrebljavaju tempere (91,67%), pastele (83,22%), plastelin (83,33%) te papir (83,33%). Likovne tehnike koje odgajateljice u PPO Potok navode kao one koje upotrebljavaju često su flomasteri (61,54%) te kolaž (69,23%), dok su u PPO Rastočine uz flomaster (75%) i kolaž (66%) često zastupljeni i akvarel (50%) te kombinirana tehnika (50%). Razlozi vrlo velike zastupljenosti ovih tehnika najvjerojatnije su povezani s lakoćom pribavljanja pribora i materijala potrebnih za korištenje gore navedenih likovnih tehnika, njihova primjerenost djeci različitog uzrasta, velike mogućnosti kombiniranja, ali i jednostavnost korištenja spomenutim likovnim tehnikama. Značajno odstupanje između dva vrtića vidljivo je u zastupljenosti tehnika olovka, akvarel, mozaik i reciklirani materijal. 84,62 % odgajateljica u PPO Potok vrlo često upotrebljava olovku, dok se tom istom likovnom tehnikom u PPO Rastočine vrlo često služi tek 25% odgajateljica. Slična situacija vidljiva je i u zastupljenosti akvarela. 92, 31% odgajateljica u PPO Potok izjasnilo se kako se vrlo često koristi akvarelom, dok ih je u PPO Rastočine 50%. Mozaik je likovna tehnika koja je u PPO Rastočine navedena kao česta likovna tehnika (66,67%), dok ga u PPO Potok često upotrebljava svega 15,38% odgajateljica. 50% odgajateljica u PPO Rastočine navelo je kako se često koristi recikliranim materijalom u svojem radu, dok ih je u PPO Potok svega 7,69%. Smatram kako su ove razlike prisutne iz dva moguća razloga. Naime, moguće je da pojedine odgajateljice smatraju kako su neke od navedenih likovnih tehnika kompliciranije za korištenje u radu s djecom u dječjem vrtiću od ostalih ili jednostavno nemaju sredstava ili načina za pribavljanje potrebnog pribora i materijala za korištenje navedenim likovnim tehnikama.

Analizom tablica moguće je također uočiti kako su tehnike kojima se odgajateljice iz oba vrtića ponekad koriste u svom radu kreda, ugljen, tuš-kist, lavirani tuš, gvaš, glina te žica. U PPO Potok najveći broj odgajateljica ponekad upotrebljava glinu (53,85%), ugljen (46,15%), tuš-kist (46,15%), žicu (46,15%), kredu (38,46%), lavirani tuš (38,46%) te gvaš (30,77%). Slični rezultati dobiveni su i u PPO Rastočine. U PPO Rastočine odgajateljice ponekad upotrebljavaju ugljen (58,33%), kredu (50%), lavirani tuš (50%), glinu (50%), tuš-kist (33,33%), gvaš (33,33%) te žicu (25%). Kod zastupljenosti likovnih tehnika kemijska

olovka i tuš-pero vidljiva je veća razlika između dva vrtića. Kemijskom olovkom u svom radu s djecom koristi se 38,46% odgajateljica u PPO Potok, a u PPO Rastočine to je 16,67%. Čak 58,33% odgajateljica u PPO Rastočine navelo je kako ponekad upotrebljavaju tuš-pero, dok je to u PPO Potok svega 15,38%. Mogući razlozi manje zastupljenosti ovih likovnih tehnika su malo kompliciranije korištenje, veća mogućnost prljanja odjeće i opreme vrtića te više posla prilikom pospremanja zbog samog karaktera materijala. Primjerice, djeca se vrlo lako i često zaprljaju upotrebljavajući glinu ili tuš. Ono što me iznenadilo prilikom analize rezultata, jest činjenica da dosta mali broj odgajateljica u svom radu upotrebljava kemijsku olovku. Kemijske olovke koristimo svakodnevno i vrlo su lako dostupne. Možda upravo iz tog razloga odgajateljicama ona ne djeluje kao likovna tehnika koju bi trebalo više koristiti i približiti djeci, stoga nisu sklone njenoj uporabi

Likovne tehnike za koje su se odgajateljice u najvećoj mjeri izjasnile kako ih skoro nikada ili nikada ne upotrebljavaju u radu s djecom u dječjim vrtićima su batik, kartonski tisak, monotipija te gipsotisak. Ovi rezultati nisu toliko iznenađujući, budući da su navedene tehnike složene za primjenu, a mogu potencijalno biti i opasne za rad s djecom rane dobi. No, monotipija je likovna tehnika, koja je zbog svoje jednostavnosti idealna za korištenje u radu s djecom u dječjem vrtiću. Stoga čudi da ispitane odgajateljice skoro nikada ne upotrebljavaju monotipiju u svojem radu s djecom u dječjem vrtiću. Razlog za to vjerojatno leži u nepoznavanju same tehnike, kao i u slabom poznavanju i uporabi grafičkih tehnika uopće, kako u vrtićima, tako i u osnovnim školama.

Peto pitanje bilo je pitanje višestrukog izbora, u kojem su ispitanici mogli birati između četiri različita odgovora, odnosno odabrati i zaokružiti jedan od četiri ponuđena odgovora (od a do d). Šesto pitanje bilo je pitanje alternativnog izbora, na koje su ispitanici odgovarali zaokruživanjem odgovora „da“ ili „ne“.

Tablica 3: Mišljenje odgajateljica o vlastitom poznavanju područja likovnog izražavanja

	PPO Potok	PPO Rastočine
a) Gotovo uopće ne poznajem	0%	0%
b) Nedovoljno poznajem	7,69%	0%
c) Djelomice poznajem	30,77%	33,33%
d) Dobro poznajem	61,54%	66,67%

Kako je vidljivo iz Tablice 3, najveći broj odgajateljica smatra kako dobro poznaje područja likovnog izražavanja. 61,54% odgajateljica PPO Potok smatra kako dobro poznaje područja likovnog izražavanja, 30,77% smatra kako ih djelomice poznaje, a 7,69% smatra kako nedovoljno poznaje područja likovnog izražavanja. Niti jedna odgajateljica ne smatra kako gotovo uopće ne poznaje područja likovnog izražavanja. Odgajateljice u PPO Rastočine izjasnile su se kako 66,67% njih dobro poznaje područja likovnog izražavanja te 33,33% kako djelomice poznaju područja likovnog izražavanja. Niti jedna odgajateljica u PPO Rastočine ne smatra kako nedovoljno poznaje ili gotovo uopće ne poznaje područja likovnog izražavanja.

Tablica 4: Angažiranost odgajateljica u umjetničkim aktivnostima u slobodno vrijeme

	PPO Potok	PPO Rastočine
Da	30,77%	25%
Ne	69,23%	75%

Iz Tablice 4 vidljivo je kako se svega 30,77% odgajateljica iz PPO Potok bavi nekom umjetničkom aktivnošću u svoje slobodno vrijeme, dok se većina od 69,23% ne bavi nikakvom umjetničkom aktivnošću. Rezultati dobiveni analizom anketa iz PPO Rastočine ne razlikuju se uvelike od rezultata dobivenih iz PPO Potok. Svega 25% odgajateljica PPO Rastočine bavi se nekom umjetničkom aktivnošću u svoje slobodno vrijeme, dok se 75% odgajateljica ne bavi nikakvom umjetničkom aktivnošću. Ispitanici koji su na ovo pitanje odgovorili afirmativno, odnosno odgajateljice koje su se izjasnile kako se bave nekom umjetničkom aktivnošću u slobodno vrijeme, mogle su navesti i koja je to aktivnost, a najčešći od odgovora su bili: izrada i obrada drva u dekorativne ili druge svrhe, pjevanje, izrada ukrasa od prirodnih materijala, slikarstvo (ulje na platnu), grataž, dekupaž, kiparstvo, glazba i slično.

7. ZAKLJUČAK

Likovno stvaralaštvo, likovna područja i tehnike sredstvo su koje izravno i poticajno djeluju na cjelovit razvoj djece predškolske dobi. Djeca uz pomoć igre i bavljenjem likovnim materijalima istražuju svijet oko sebe. Već u predškolskoj dobi potrebno je započeti sa senzibilizacijom djece za umjetnost. Likovna umjetnost u odgojno-obrazovnom procesu omogućuje uspostavljanje ravnoteže između intelektualne i intuitivne spoznaje, kao i razvoj estetskog osjećaja za otkrivanjem prirodnih i umjetničkih fenomena. Uloga odgajatelja jest upoznati djecu s pojedinim likovnim tehnikama i mogućnostima koje one pružaju, osigurati poticajne, prostorno-materijalne uvijete za stjecanje novih iskustava, poticati kod djece razvoj odnosa prema likovnim vrijednostima te razvoj likovne kreativnosti.

Analiza provedene ankete s odgajateljima pokazala je koje su likovne tehnike najzastupljenije u likovnim aktivnostima u dječjim vrtićima. Te tehnike su, redom po zastupljenosti, tempera, akvarel, pastel, plastelin, kolaž te flomaster. S tim u svezi, najzastupljenija likovna područja u likovnim aktivnostima u vrtiću jesu slikanje te modeliranje. Dobiveni rezultati pokazuju širinu spektra likovnih tehnika, kojima se odgajatelji u današnje vrijeme najčešće koriste u svom odgojno-obrazovnom radu. Taj spektar nije raznovrstan i širok, koliko bi mogao i trebao biti. Glavni razlozi za to kreću se od financijskih ograničenja do „straha od novog“, odnosno straha od korištenja i nuđenja djeci novih, drugačijih, nesvakidašnjih materijala i likovnih tehnika.

Dječje mogućnosti puno su veće od onoga što percipiraju odgajatelji i odrasli općenito. Odgajatelji se trebaju riješiti straha kod nuđenja poticaja koji su „preteški“ za djecu te uz prilagodbu, nadzor i pravilno vođenje, djeci omogućiti upoznavanje i istraživanje svijeta koji ih okružuje, materijale koji se u njemu nalaze i sve mogućnosti koje oni pružaju. Jedino takav način provođenja procesa odgoja i obrazovanja osigurava djetetov pravilan i cjelovit razvoj.

8. LITERATURA

1. Arnheim, R. (2008.). Novi eseji o psihologiji umjetnosti. Zagreb: Matica hrvatska
2. Balić-Šimrak, A., (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, (2-8). Pribavljeno 05.05.2018. s: <https://hrcak.srce.hr/124737>
3. Balić-Šimrak, A., Blažević, B., Vinožganić, D. i Štabek, Ž. (2014). Integrirani umjetnički kurikulum. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima* (5-8). Pribavljeno 05.05.2018. s: <https://hrcak.srce.hr/159108>
4. Dalebroux, A., Goldstein, T. i Winner, E. (2008). Short-term mood repair through art-making: Positive emotion is more effective than venting. *Motivation and emotion*, (288-295). Pribavljeno 09.06.2018. s: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11031-008-9105-1>
5. Gombrich, E.H. (1999.). *Povijest umjetnosti*. Zagreb: Golden marketing
6. Grgurić, N. i Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: Metodički priručnik*. Zagreb: Educa, nakladno društvo, d.o.o.
7. *Hrvatski jezični portal*, (2018). Pribavljeno 06.05.2018. s: <http://hjp.znanje.hr>
8. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike: Temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa, nakladno društvo, d.o.o.
9. Mendeš, B., Ivon, H. i Pivac, D., (2012). Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja. *Magistra Iadertina*, (111-122). Pribavljeno 11.06.2018. s: <https://hrcak.srce.hr/99896>
10. Miljatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Zagreb: Edip.
11. *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014). Zagreb.
12. Pečjak, V. (2006.). *Psihološka podloga vizualne umjetnosti*. Ljubljana: Debora.
13. Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja. Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece (1991). Zagreb. Pribavljeno 05.05.2018. s: https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/programsko_usmjerenje_odgoja_i-obrazovanja_predskolske_djece.pdf

14. Slunjski, E., Šagud, M: i Brajša-Žganec, A: (2006). Kompetencije odgojitelja u vrtiću – organizaciji koja uči. *Pedagogijska istraživanja*, (45-57). Pribavljeno 05.05.2018. s: <https://hrcak.srce.hr/139311>
15. Stern, M. J. i Seifert, S. C. (2010). *Arts-based social inclusion: An investigation of existing assets and innovative strategies to engage immigrant communities in Philadelphia*. University of Pennsylvania, Social impacts of the art project. Pribavljeno 09.06.2018. s: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=siap_social_inclusion
16. Šarančić, S., (2014). Dobrobiti likovnog stvaralaštva. *Napredak: Časopis za pedagošku teoriju i praksu*, (91-104). Pribavljeno 05.05.2018., s: <https://hrcak.srce.hr/138833>
17. Štalekar, V., (2014). O umjetnosti i psihoterapiji. *Socijalna psihijatrija*, (180-189). Pribavljeno 11.06.2018. s: <https://hrcak.srce.hr/134764>
18. Varljen Herceg, L., Rončević, A. i Karlavaris; B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa d.d.
19. Vigotski, L. (1975). *Psihologija umetnosti*. Beograd: Nolit.

9. PRILOZI

Prilog 1: Anketa

ANKETA

Poštovani, molim Vas da odvojite malo vremena za ispunjavanje ove potpuno anonimne ankete. Svrha i cilj ankete jest utvrditi zastupljenost pojedinih likovnih područja u likovnim aktivnostima u dječjim vrtićima. Podaci dobiveni ovom anketom koristit će se za potrebe mojeg završnog rada pod nazivom *Zastupljenost likovnih područja u likovnim aktivnostima u vrtiću*.

Anketa se sastoji od 29 pitanja u dva dijela, od kojih su pitanja prvog dijela socio-demografskog karaktera, a ostatak pitanja/tvrdnji je pisan po principu Likertove skale.

1. Spol (zaokružiti): Ž M
2. Godine radnog staža (napisati broj): _____
3. Dječji vrtić: _____

U sljedećem nizu pitanja zaokružite broj koji se odnosi na Vaš rad s djecom u skupini. Pritom brojevi označavaju pojmove:

0 – nikad, 1 – skoro nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – vrlo često

4. U svojem dosadašnjem radu koristim/koristio(la) sam likovnu tehniku:

4.1. Olovka	0	1	2	3	4	5
4.2. Kreda	0	1	2	3	4	5
4.3. Ugljen	0	1	2	3	4	5
4.4. Kemijska olovka	0	1	2	3	4	5
4.5. Flomaster	0	1	2	3	4	5
4.6. Tuš-pero	0	1	2	3	4	5
4.7. Tuš-kist	0	1	2	3	4	5
4.8. Lavirani tuš	0	1	2	3	4	5
4.9. Pastel	0	1	2	3	4	5
4.10. Akvarel	0	1	2	3	4	5
4.11. Gvaš	0	1	2	3	4	5
4.12. Tempera	0	1	2	3	4	5

4.13. Kolaž	0	1	2	3	4	5
4.14. Mozaik	0	1	2	3	4	5
4.15. Batik	0	1	2	3	4	5
4.16. Kartonski tisak	0	1	2	3	4	5
4.17. Monotipija	0	1	2	3	4	5
4.18. Gipsotisak	0	1	2	3	4	5
4.19. Glina	0	1	2	3	4	5
4.20. Plastelin	0	1	2	3	4	5
4.21. Papir	0	1	2	3	4	5
4.22. Žica	0	1	2	3	4	5
4.23. Reciklirani materijal	0	1	2	3	4	5
4.24. Kombinirana tehnika	0	1	2	3	4	5

Ako ste koristili neku likovnu tehniku koja nije na popisu, dopišite ju:

5. U kojoj mjeri procjenjujete vaše poznavanje područja likovnog izražavanja?
(zaokružite odgovor)
- a) gotovo uopće ne poznajem
 - b) nedovoljno poznajem
 - c) djelomice poznajem
 - d) dobro poznajem
6. Bavite li se u slobodno vrijeme nekom umjetničkom aktivnošću? Ako je odgovor pozitivan, navedite kojom: DA NE

Hvala na sudjelovanju,

Iva Rahija, studentica 3. godine Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja